

“Überholende Kausalität”

Het is voor mij een bijzonder grote eer een onderwerp te behandelen dat het hoofdthema van mijn doctorthesis was. Ik wil vooral Eric Pool hartelijk danken voor zijn uitnodiging hier naar Amsterdam.

I. Wat is « Überholende Kausalität » ?

1. Voorbeelden

De artificiële neerstorting van een sneeuwlawine verwoest sommige gebouwen. Zonder die menselijke ingreep is het wel mogelijk dat een natuurlijke lawine dezelfde schade had kunnen veroorzaken¹.

Moet deze schade hersteld worden of niet? In dit geval, heeft de Zwitserse Federale Rechtbank beslist dat het niet voldoende zeker was, dat deze lawine ook dezelfde schade zou hebben veroorzaakt.

Reichsgericht² (Duitsland) 1937:

Een boer klaagde over de overstroming van zijn ingezaaide velden nadat de sluizen geopend werden. Het gerechtshof besliste dat de sluismeester niet verantwoordelijk gemaakt kon worden als hij kon bewijzen dat door het niet openen van de sluisdeuren de aankomende vloed de sluis zou vernield hebben en bijgevolg ook de oogst van de boer, die in ieder geval hetzelfde lot zou hebben ondergaan.

In een arrest van 18.10.1951 heeft het "Bundesgerichtshof" een positie ingenomen in volgende omstandigheden:

De bestuurder van een bulldozer veroorzaakt onrechtmatig de instorting van een huis, wiens stabiliteit vroeger al in het gedrang gekomen was ten gevolge van een bombardement en dat later in ieder geval toch zou ingestort zijn. Het gerechtshof besliste dat de bestuurder van de bulldozer voor het neerstorten van het huis niet verantwoordelijk kon worden gemaakt.

In een arrest van 10.07.1959 was hetzelfde gerechtshof met volgend vraagstuk geconfronteerd:

De mislukte oogheekkundige ingreep, die zonder de verplichte toestemming van de patiënt werd uitgevoerd, mondt uit in de blindheid van die patiënt. Het gerechtshof oordeelt dat de arts hiervoor niet verantwoordelijk kan worden gemaakt, als hij kan bewijzen dat de oogziekte - ook zonder zijn ingreep - in ieder geval de blindheid als gevolg zou hebben gehad.

¹ Comp. *Arrêts du Trib. Féd. Suisse* 96 (1970) II, 172ss. (23.11.1970).

² *Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen* 156 (1938), p. 187 ss.

In Italië heeft de "Corte di Cassazione" in een arrest van 26 maart 1990 volgende uitspraak gemaakt:

Een man die aan een tumor lijdt wordt door een chirurg geopereerd, die niet over de nodige bekwaamheden beschikt en die niet de nodige voorafgaande analyses heeft laten doorvoeren. Door zijn gebrekkige vakkundigheid veroorzaakt hij de complete en onmiddellijke verlamming van het onderste lichaamsgedeelte van die patiënt. Het gerechtshof heeft toegestaan, dat in de raming van de schade er moest rekening worden gehouden met het feit dat de ziekte van de patiënt in ieder geval vroeg of laat de verlamming als gevolg zou gehad hebben

De voorbeelden van "Überholende Kausalität" beperken zich niet tot de delictuële aansprakelijkheid. Het is ook mogelijk voorbeelden aan te halen uit de contractuele aansprakelijkheid, zoals in het volgende arrest van de Zwitserse federale Rechtbank:

A en B medeëigenaars van een bouwperceel, hebben een voorakkoord ondertekend met C, een potentiële koper. Dit voorakkoord voorzag dat de koop verplicht moest gebeuren binnen de 30 dagen na het verkrijgen van de bouwvergunning en dat A en B verplicht waren actief deel te nemen aan diens verkrijgen. Dit voorakkoord voorzag eveneens dat het zijn kracht zou verliezen als binnen de 6 jaren geen verkoop had plaatsgevonden. A dient in de loop van die 6 jaren geen verzoek om bouwvergunning in. C dient een klacht in schadevergoeding in tegen A wegens niet volhouden van zijn contractuele beloftes. De federale rechtbank heeft nochtans deze klacht afgewezen omdat A, zelfs indien hij dit verzoek binnen de aangewezen tijd had ingediend, in geen enkel geval kans maakte de vergunning te verkrijgen, omdat de bevolking tegen dit bouwproject protest had laten aantekenen.

Al die bovengenoemde gevallen die in de jurisprudentie van verscheidene landen voorgekomen zijn, worden door de Duitse doktrien met het concept van "Überholende Kausalität" omschreven. Hoe kunnen wij dit concept definiëren? Wanneer kan men van "Überholende Kausalität" spreken? Er zijn enkele definities mogelijk.

2. Definities

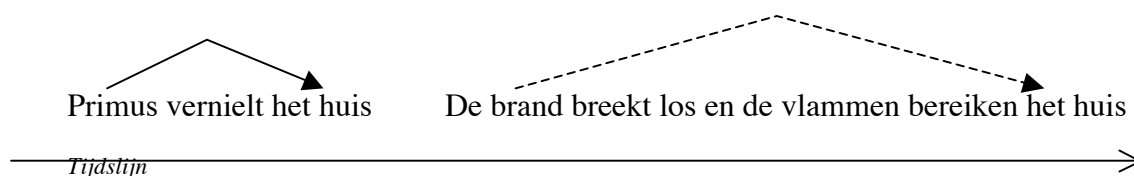
Brede definitie? :

Hausmaninger³: "Von überholender Kausalität spricht man, wenn ein Ereignis einen Schaden real herbeigeführt und ein anderes Ereignis denselben Schaden bewirkt hätte, wenn ihm das erstgenannte Ereignis nicht zuvorgekommen wäre".

Er is sprake van "Überholende Kausalität" als een gebeurtenis schade reëel veroorzaakt en een andere gebeurtenis dezelfde schade zou veroorzaakt hebben, als de eerstgenoemde gebeurtenis niet voordien had plaatsgevonden.

Dit is een brede definitie, omdat ze bijvoorbeeld het volgende geval bevat:

Primus haalt het huis van Secundus neer; twee maanden later vernietigt een brand de hele wijk en het huis van Secundus zou in ieder geval vernield zijn.

³ Hausmaninger H., *Schadenersatzrecht der Lex Aquilia*, 5. Aufl., Wien 1996, p. 19.

Restrictievere (nauwere?) definitie:

Vele auteurs beschouwen deze definitie als te ruim en geven de voorkeur aan een beperktere definitie, zoals die door Hans Ankum⁴ voorgesteld wordt:

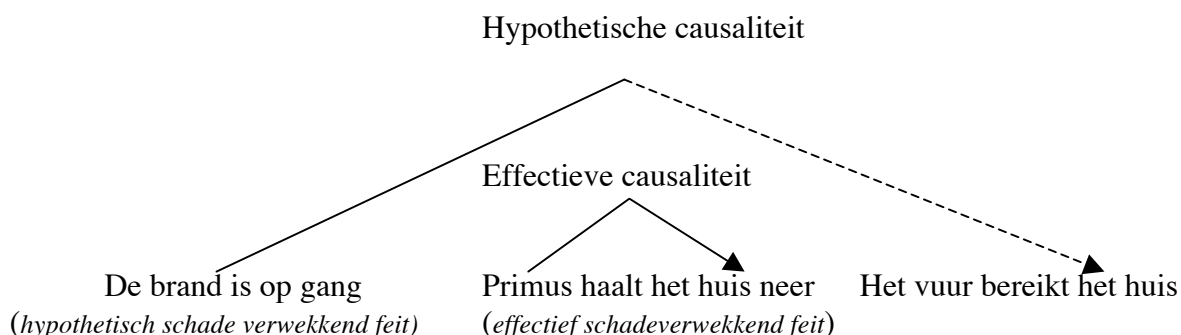
“Nach modernen Einsichten spricht man von überholender Kausalität wenn ein bestimmtes Ereignis stattgefunden hat, wodurch später eine bestimmte Folge eingetreten wäre, und, bevor es so weit kommt, ein zweites Ereignis geschieht, das unmittelbar zu dieser Folge führt”.

Volgens moderne opvattingen, spreekt men van "überholende Kausalität", als er een bepaalde gebeurtenis zich voorgedaan heeft, die later tot een bepaald gevolg zou hebben geleid, en, vooraleer het zover kon geschieden, heeft zich een tweede gebeurtenis voorgedaan die rechtstreeks tot dit gevolg heeft geleid.

Volgens deze tweede definitie, voldoet het niet meer vast te stellen dat de schade ook plaats zou hebben gehad in gebreke van de effectief veroorzakende gebeurtenis. Bovendien moet de hypothetisch veroorzakende gebeurtenis de effectief veroorzakende gebeurtenis voorafgaan.

Zoals Niederländer⁵, Schindler⁶ en Medicus⁷ het ook beweren, kan men de uitdrukking "überholende Kausalität" pas voor zo een geval toepassen. Inderdaad, gebeurt het slechts in zo een situatie dat een feit het andere in het veroorzaken van de schade "überholt"(voorbijgaat).

Als wij het bovengenoemd voorbeeld opnieuw bekijken, zou dat betekenen dat er alleen sprake van überholdende Kausalität kan zijn, als de brand al gaande was, toen Primus het huis van Secundus neerhaalde. Zo kan men beweren dat de daad van Primus de brand heeft "überholt" in het toebrengen van de schade.

3. Überholende Kausalität en Kausalitätsüberholung

De definities van Hausmaninger en Ankum komen overeen op één punt. Ze verwijzen beide naar een feitencomplex. Om helemaal precies⁸ te zijn, zou de uitdrukking "überholende Kausalität" niet ééns het feitencomplex op zichzelf aanwijzen, maar slechts het "überholende" element daarvan. Men zou dus moeten onderscheiden tussen de "überholende" en "überholte" causaliteit. In ons tweede voorbeeld zou de brand de "überholte" causaliteit zijn, en de daad van Primus de "überholende" causaliteit zijn.

De Duitse auteurs gebruiken dus een metonymie, wat niet verder erg is, maar goed om te weten.

⁴ Ankum H., *Das Problem der "überholenden Kausalität" bei der Anwendung der lex Aquilia im klassischen römischen Recht*, Festgabe von Lübtow zum 80. Geburtstag, Berlin 1980, p. 326.

⁵ Niederländer H., *Schadenersatz bei hypothetischen Schadensereignissen*, AcP 153 (1954), p. 42 n. 6.

⁶ Schindler K.H., *Ein Streit zwischen Julian und Celsus*, ZSS 74 (1957), p. 201 s.

⁷ Medicus D., *Bürgerliches Recht*, 16. Aufl. Köln 1993, n° 849.

⁸ V. par ex.: Deschenaux H./Tercier P., *La responsabilité civile*, 2e édition, Berne 1982, p. 56.

4. Hypothetische causaliteit

De definitie van Hausmaninger bevat dus niet noodzakelijk een "überholen". Om die reden geven sommige auteurs de voorkeur aan de uitdrukking "hypothetische causaliteit". Ook hier stellen wij een metonymie vast, omdat de hypothetische samenhang alleen een deel van het feitencomplex uitmaakt. Naast de hypothetische causaliteit bestaat er natuurlijk altijd een effectieve causaliteit omdat er anders geen effectieve schade mogelijk is.

Zo komt het ook dat andere auteurs⁹ liever van "Beachtung des hypothetischen Ursachenzusammenhangs" of van "Beachtung der Reserveursache" spreken, om op die manier de voorkeur te onderstrepen die men aan het hypothetisch schadeverwekkend feit geeft, in het veroorzaken van de schade.

Deze laatste benaming is niet zo onschuldig als het lijkt, omdat wij zodoende de überholende Kausalität op een heel andere manier benaderen. Hier is er geen sprake meer van enkel de blote feiten, maar wel van het juridische gevolg ervan. Zo is de "Überholende Kausalität" niet meer uitsluitend een feitencomplex maar het wordt veeleer een juridisch argument voor degenen die een schade effectief hebben veroorzaakt en daarom aan de aansprakelijkheid hiervoor willen ontsnappen.

In die samenhang vinden wij - vooral in de Zwitserse¹⁰ rechtsleer - het verschil tussen natuurlijke en juridische causaliteit. Dat betekent dat de causaliteit die de juridische voorkeur krijgt niet altijd voortvloeit uit de natuurlijke voorschriften. Dit wordt duidelijk als wij nog een keer het voorbeeld van de brand hervatten. In het geval dat de brand na de daad van Primus ontstaat, is de natuurlijke causaliteit met deze daad al een feit. Het is dus materieel onmogelijk dat een later hypothetisch schade verwekkend feit deze natuurlijke causaliteit ongedaan maakt. De natuurlijke causaliteit bestaat in ieder geval altijd voort.

Maar het kan wel gebeuren dat het juridische systeem vanuit het standpunt van de verantwoordelijkheid beslist dat alleen de brand als enige oorzaak van de schade in aanmerking komt, alhoewel het materieel onmogelijk was.

Voor dezelfde redenen vindt men in de Duitse doktrien sommige auteurs voor wie ons probleem geen causaliteitsprobleem is, maar wel een probleem van *imputabilität* (toeschrijving)¹¹. Zo wordt het probleem ook regelmatig vanuit het blikpunt van de evaluatie van de schade benaderd¹². Als, bij voorbeeld, de schade met de tijd evolueert¹³, moet de evaluatie ook rekening houden met de hypothetische omstandigheden, zelfs als ze helemaal na *het*(de?) effectieve geschieden van de schade gebeuren, onder voorwaarde dat ze werkelijk voor het oordeel gebeuren¹⁴.

Het is natuurlijk goed bewust te blijven dat juridische causaliteit niet noodzakelijk de natuurlijke causaliteit is.

Volgens mij blijft het nochtans zinvol verder van causaliteit te spreken, omdat het met zekerheid de spraakzaamste wijze is om ons probleem te behandelen.

De onzekerheid van de terminologie heeft me dus verplicht een keuze te treffen.

⁹ V. von Caemmerer E., *Das Problem der überholenden Kausalität*, in Gesammelte Schriften I, Tübingen 1968, p. 413. Cet auteur, tout en référant cette opinion, pense que les discussions terminologiques sont stériles en la matière.

¹⁰ V. par ex.: Brehm R., *Berner Kommentar*, VI.1, Teilband 3/1, 1990, art. 41.

¹¹ V. par ex.: Staudinger J./Medicus D., *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, 12. Aufl., 2. Buch, Berlin 1980, p. 57, n° 98; Gernhuber J./Lange H., *Handbuch des Schuldrechts*, Band 1 (*Schadenersatz*), 2. Aufl., Tübingen 1990, §4, p. 178 s.

¹² V. Otfinger K./Stark E.W., *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 1. Bd, 5. Aufl., Zürich 1995, p. 252.

¹³ V. Staudinger J./Medicus D., *op. cit.*, p. 60, n° 104.

¹⁴ V. Gernhuber J./Lange H., *op. cit.*, p. 194 s.

5. Mijn definitie van « überholende Kausalität »

Het is evident dat mijn definitie zich op de natuurlijke causaliteit baseren. Ik zal dus alleen maar verklaren welk feitencomplex voor mijn tot mijn definitie gehoord. Het is nog te vroeg om te weten wanneer de überholende Kausalität het mogelijk maakt van zijn eigen aansprakelijkheid af te komen. Eerst moeten wij weten hoe het feitencomplex uit ziet, en pas daarna kunnen wij nakijken aan welk juridisch resultaat de Romeinen in deze gevallen de verkeur hebben gegeven.

Wat mijn definitie aangaat, heb ik de voorkeur gegeven aan een feitencomplex waar wij ook werkelijk een “überholen” hebben. Dus, als het hypothetisch schadeverwekkend feit op een moment gebeurt, wanneer de schade al veroorzaakt is, of zelfs hersteld is, kan er geen überholende Kausalität meer zijn. Ten gevolge moet volgens mij, de definitie van Hausmaninger op zij worden gelaten. (Par conséquent, la définition de Hausmaninger me paraît devoir être écartée)

Voor dezelfde redenen gebruik ik ook niet de definitie van von Caemmerer “Beachtung der Reserveursache”. Dit is — zoals ik het al zei — juridische causaliteit. Die hangt van de wetgever af en mag dus niet voor een vergelijking met het Romeinse recht worden gebruikt.

Om überholende Causaliteit te hebben, moeten we dus twee verschillende schade verwekkende feiten hebben, die een zelfde schade kunnen veroorzaken. Degene die materieel de schade veroorzaakt word effectief schade verwekkend feit genoemd, en degene die de schade had kunnen veroorzaken, maar die wegens het andere feit daaraan is verhinderd worden, wordt hypothetisch schade verwekkend feit genoemd. (Pour qu’un dépassement causal soit possible, il est indispensable qu’il y ait deux faits dommageables distincts, pouvant causer un même dommage. Celui qui, matériellement, causera le dommage, sera appelé fait dommageable effectif. (Celui qui aurait pu causer le dommage, mais qui en a été empêché en raison de la survenance de l’autre fait dommageable, sera appelé fait dommageable hypothétique)

In mijn voorbeeld, is het dus onontbeerlijk dat de brand al op gang is, toen Primus het huis van Secundus neerhaalt. In dit geval is de daad van Primus het effectief schade verwekkend feit en de brand het hypothetisch schade verwekkend feit. Beide feiten waren geschikt om de schade (het verwoesten van het huis van Secundus) te veroorzaken. Hier hebben we wel “überholende Kausalität” omdat men had kunnen geloven dat het huis door het vuur zou vernield zijn, is het vuur door de daad van Primus “überholt”.

Het gebruik van de uitdruk “schade verwekkend feit” mag misschien een beetje onscherp lijken, maar dat komt van mijn wens een begrip te gebruiken, dat op gelijktijd *dolus*, *culpa* of *vis maior* kan betekenen.

Om het mogelijk te maken, dat een schade verwekkend feit het andere “überholt” moet het zijn dat tenminste een van deze feiten (ait un effet différé dans le temps). Tussen het opkomen van het schade verwekkend feit en het plaatsvinden van de schade moet een tijdsbestek aan het andere schade verwekkend feit de mogelijkheid geven daar tussen te komen en de schade veroorzaken (Afin qu’un fait dommageable puisse dépasser l’autre, il est indispensable qu’un au moins de ces événements ait un effet différé dans le temps. Il faut qu’entre le moment où le fait dommageable a lieu et le moment de la réalisation du dommage, s’écoule un laps de temps, permettant à l’autre fait dommageable d’intervenir et de causer le dommage).

Mijn definitie van überholende Kausalität is dus heel dichtbij die van Hans Ankum.

II. Überholende Kausalität in het Romeinse recht

Natuurlijk is er in het Romeinse recht niet uitdrukkelijk kwestie van überholende Kausalität. Maar het is ook waar dat het Romeins recht ook niet uitdrukkelijk over causaliteit behandelt. Niemand twijfelt echter daaraan dat de Romeinen over de causaliteitsproblemen bewust waren en daarover hadden gedacht. Dit blijkt duidelijk uit de commentaren over de lex Aquilia (Bien sûr, le droit romain ne traite pas explicitement de « überholende Kausalität ». Mais il est également vrai que le droit romain ne traite pas de manière explicite de causalité non plus. Personne ne doute, cependant, que les Romains aient eu conscience du problème. Cela ressort en effet clairement de commentaires sur la lex Aquilia).

Ik heb dus in de Justiniaanse Digesten gevallen *gezocht(?)*, die overeenkomen met mijn definitie van “überholende Kausalität” om *na te gaan(?)* hoe de Romeinen deze gevallen opgelost hebben, met het doel eventueel generale(re) principes daarvan afleiden.

En ik heb in de Digesten opmerkelijk vele gevallen kunnen vinden, die ik in drie groepjes heb onderverdeeld:

1. Delictuele aansprakelijkheid

(D.43.24.7.4 ; D.9.2.49.1 ; D.47.9.3.7 ; D.41.1.55 ; D.9.2.11.3 ; D.9.2.51 ; D.9.2.15.1)

De eerste teksten gaan over het « *damnum incendii arcendi causa datum* » (D.43.24.7.4 ; D.9.2.49.1 ; D.47.9.3.7).

Deze teksten kennen jullie al, omdat ik dit geval al als voorbeeld voor mijn definitie heb gebruikt.

D.43.24.7.4 (trad. Spruit) :

Er is nog een andere exceptie waarvan Celsus betwijfelde of deze wel tegengeworpen mocht worden. Stel bijvoorbeeld eens dat ik het huis van mijn buurman heb neergehaald om een brand tegen te houden en dat tegen mij [met het interdict] ‘Hetgeen met geweld of heimelijk’ (quod vi aut clam) geprocedeerd wordt of op grond van onrechtmatig toegebrachte schade. Gallus twijfelt namelijk of de exceptie ‘Hetgeen niet ter verdediging tegen brand tot stand is gebracht’ (quod incendii defendendi causa factum non sit) wel behoort te worden opgeworpen. Servius zegt dat zij aan een magistraat aldus heeft gehandeld, de exceptie verleend dient te worden, maar dat zij aan een particuliere persoon niet toegestaan dient te worden ; en dat als het vuur [het huis] wel had bereikt, de eis tegen de gedaagde afgewezen behoort te worden. Volgens hem geldt hetzelfde als op grond van onrechtmatige zaaksbeschadiging geprocedeerd zou worden, aangezien hij [door het neerhalen van het huis] niet geacht wordt onrechtmatige schade toe te brengen aan dat huis, omdat het [door hem neergehaalde huis te gevolge van de brand] op precies dezelfde manier verloren zou gaan. Zou u dit echter hebben gedaan zonder dat er sprake was van brand en er daarna brand zijn ontstaan, dan zal betoogd moeten worden dat niet hetzelfde geldt, aangezien volgens Labeo dan niet op grond van dit latere feit, maar op grond van de situatie van het moment moet worden beoordeeld of er schade is toegebracht of niet.

Een van de moeilijkheden van deze tekst komt van het feite dat hier ter gelijke tijd over lex Aquilia en het interdict quod vi aut clam gaat. Deze twee procesrechtelijke middelen kunnen theoretisch allebei worden gebruikt in het geval van een neergehaalde huis, alhoewel ze toch zeer verschillend zijn.

Voor de *actio legis Aquiliae* moeten wij een *damnum* (schade) die onrechtmatig — dus met een *iniuria* — word veroorzaakt.

Voor het interdict moeten wij ook een *damnum* hebben, maar deze keer moet onze schade pas gewelddadig veroorzaakt worden. Het is dus van tevoren zonder belang of die daad onrechtmatig was of niet.

Zoals het heel duidelijk uit de twee parallelle fragmenten (D.9.2.49.1 ; D.47.9.3.7) van onze tekst voortvloeit, is het niet onrechtmatig een huis *neer te halen*(?) om zich tegen een brand te beschermen. Er is dus geen *iniuria*!

Ten gevolge is er dus ook nooit een *actio legis Aquiliae* in ons geval mogelijk.

Voor het interdict is het een heel andere zaak omdat geen *iniuria* nodig is. Secundus mag dus, in principe een interdict *quod vi aut clam* tegen Primus indienen.

Het is voor deze reden dat Gallus en Celsus zich vragen of men niet een *exceptio* aan de verweerder moest geven, omdat degene die *incendii arcendi causa* had gehandeld, ook tegen het interdict gedekt was (C'est pour cette raison que Gallus et Celsus se demandent s'il ne faudrait pas octroyer une exception au défendeur, de manière à ce que celui qui a agi *incendii arcendi causa* soit également à l'abri de l'interdit).

Volgens Servius, was het enig de magistraat die van deze *exceptio* kon genieten. Waarschijnlijk bedoelde hij daarmee de "*triumviri incendis arcendis* », magistraten die onder de Republiek met de brandweer bezig waren. Omdat deze magistraten geen *imperium* hadden, was deze *exceptio* de enige mogelijkheid om verder te kunnen werken, zonder door een geding voor de *praetor* gehinderd te zijn.

Aan de particuliere persoon geeft Servius geen *exceptio*. Wat is nu zijn situatie?

Natuurlijk was zijn daad gewelddadig. Dit is het geval, tenminste, als Secundus zonder succes geprobeerd heeft deze daad van Primus te verhinderen.

De enige mogelijkheid die over blijft, is op de andere vereiste (condition) van het interdict te spelen: het *damnum*. En precies, volgens Servius, is er geen *damnum* als het vuur de ruïnes van het neergehaalde huis raakt, omdat in dit geval het huis in ieder geval zou verloren gaan (*aeque perituris aedibus*).

Op het einde van het fragment, voegt Ulpian nog het advies van Labeo toe. Voor Labeo is Primus voor de schade wel verantwoordelijk, als hij het huis van Secundus neerhaalt op een moment wanneer er nog geen sprake was van brand. Deze beslissing wordt daarmee verklaard dat men zich op het moment van de gebeurtenis moet plaatsen, om te weten of er een schade is of niet.

Samenvattend, kunnen we dus zeggen dat voor de *actio legis Aquiliae* er nooit causaliteitsprobleem zijn; het enige probleem is te weten of er een onrechtmatige daad is of niet (*iniuria* of geen *iniuria*).

In het geval van het **interdict *quod vi aut clam*** lijkt het probleem de aanwezigheid van een schade te zijn (*damnum* of geen *damnum*). Maar hier moeten wij toch vaststellen dat het *damnum* misschien niet precies dezelfde zin heeft als de schade in het moderne recht. Het is voor ons wellicht een beetje vreemd te lezen dat als het vuur de ruïnes van het neergehaalde huis raakt, er geen schade is. Dat moet U eerst aan onze Secundus gaan verklaren. Die zal daarover zeker niet eens mee zijn. Van zijn huis blijven toch maar ruïnes! *Damnum* of geen *damnum* is dus niet meer een probleem van schade, maar wel van causaliteit! Dit wordt bijzonder duidelijk in het argument dat Ulpian gebruikt om te verklaren waarom er geen *damnum* is. Hij schrijft: "*cum aequae perituris aedibus*" (omdat het huis toch verloren was). Vandaag zou men eerder van causaliteit spreken, maar dit deden de Romeinen eigenlijk nooit. Ook in de *lex Aquilia* word de causaliteit niet direct uitgedrukt. Het is daar ook pas met de extensieve interpretatie van *rumpere* tot *corrumpere*, dat een verwijderde causale samenhang wordt aanvaard. En *rumpere* en *corrumpere* zijn ook, voor de Romeinen, een *damnum* probleem.

Dus, in het geval van het interdict, hebben wij drie mogelijkheden:

1. Primus haalt het huis van Secundus neer toen er nog geen brand is;
2. Primus haalt het huis van Secundus neer om de brand van zijn eigen huis te vermijden maar het vuur raakt niet de ruïnes van het huis van Secundus;
3. Primus haalt het huis van Secundus neer om de brand van zijn eigen huis te vermijden en het vuur raakt wel de ruïnes van het huis van Secundus;

Geval 1 is niet een geval van überholende Kausalität omdat de hypothetische schade verwekkend feit te laat komt. Voor Ulpian is Primus verantwoordelijk.

Geval 2 is ook geen geval van überholende Kausalität, omdat er helemaal geen hypothetisch schade verwekkend feit is. Het vuur had de schade nooit kunnen veroorzaken. Voor Ulpian is Primus ook in geval 2 verantwoordelijk.

Geval 3 is wel een geval van überholende Kausalität. Het vuur wordt in het veroorzaken van de schade door de daad van Primus “überholt”. En voor Ulpian is Primus deze keer niet verantwoordelijk!

Dus, in het geval van het *damnum incendii arcendi causa datum*, kan de auteur van de schade zijn verantwoordelijkheid alleen maar ontwijken als het een geval van überholende Kausalität is.

Er zijn nog andere gevallen van überholende Kausalität in de Digesten. Een van deze is het Proculus fragment, waar een everzwijn in een strik *vastkomt(?)*.

D.41.1.55

55. PROCULUS, Brieven II. *In een strik die u voor de jacht had gezet, is een everzwijn terechtgekomen. Terwijl het daarin verstrikt zat, heb ik het er uitgehaald en meegenomen. Word ik nu niet geacht u uw everzwijn te hebben ontnomen? En gesteld dat u de mening bent toegedaan dat het zwijn inderdaad uw eigendom was, zou het dan hebben opgehouden u toe te behoren, indien ik het had losgemaakt en in het bos had losgelaten, of zou het van u gebleven zijn? En [ik werp de vraag op,] welke actie zou u tegen mij hebben indien het niet langer uw eigendom zou zijn: zou er dan niet een op de feiten toegesneden actie verleend behoren te worden? Het antwoord luidde: laten wij eens bekijken of het verschil maakt of ik de strik op publiek dan wel op privaat terrein gezet heb; en voorts, als ik hem op privaat terrein heb gezet, of ik dit op mijn eigen dan wel op andermans terrein heb gedaan en, als ik dit op andermans terrein heb gedaan, of ik hem dan heb gezet mét of zónder toestemming van degene aan wie de grond toebehoorde. Bovendien moeten wij bezien of het zwijn zodanig in de strik vastzat dat het niet in staat was zichzelf daaruit los te maken of dat het zich door wat langer te worstelen zich daaruit wél zou hebben losgemaakt. Ik ben echter van mening dat dit de grondregel is: als een zwijn in mijn macht gekomen is, is het mijn eigendom geworden. Maar als u mijn wild everzwijn [het everzwijn, nadat dit van mij geworden was¹⁵,] weer terugzendt in zijn toestand van natuurlijke ongebondenheid en het als gevolg van dat feit niet langer aan mij toebehoort, behoort mij een op de feiten toegesneden actie verleend te worden, zoals ook geantwoord is voor het geval dat iemand andermans dringbeker van een schip zou hebben geworpen.*

Dit fragment van Proculus is een moeilijk stuk en daar is ook veel over geschreven worden. De eerste vraag gaat over het eigendom van het everzwijn. Is de jager nu eigenaar van dit everzwijn geweest of niet? Is het mogelijk eigenaar van wilde dieren te worden, door het blode (=simple) *incidere in laqueum*? Heeft het belang eigenaar van het terrein te zijn, waar het strik wordt gezet? Heeft het belang te weten of het everzwijn in staat was zich los te maken, door wat langer te worstelen?

Proculus stelt al die vragen maar geeft ons geen duidelijk antwoord! Hij zegt maar: *si in meam potestatem pervenit, meus factus sit*.

En nu? (=et alors?)

Hoe wordt de jager eigenaar van het everzwijn? Voor Savigny kan dit onmogelijk zonder “Apprehension”. De jager moest dus aanwezig zijn om eigenaar te worden. Ik moet zeggen dat ik niet met Savigny eens ben. Ik geloof dat het mogelijk moest zijn eigenaar van het everzwijn te worden, ook zonder de “Savigniaanse Apprehension”. Voor Savigny is het dus zo dat de verschillende onderscheidingen die Proculus voorstelt (=propose) zonder belang. Kan dat?

In ons fragment worden de onderscheidingen door de woorden “*videamus ne intersit*” ingeleid. Betekend dit dat voor Proculus dat zijn onderscheidingen van belang waren of niet?

Onze Eric Pool heeft daarover geschreven dat het lijkt dat deze onderscheidingen voor Proculus “annehmbar” (hij schrijft in het Duits) zijn.

Andere auteurs, zoals Bonfante denken eerder dat de woorden “*Summam tamen hanc puto esse, ut, si in meam potestatem pervenit, meus factus sit*” met zekerheid bedoelen dat de onderscheidingen zonder belang zijn.

Ik geloof in het tegendeel dat daardoor de onderscheidingen niet zonder belang worden. De potestas is een probleem van feiten (=un problème de faits). En om te kunnen beweren dat men eigenaar van zo een *res nullius* is, moet men dus van voldoende *potestas* over dit

¹⁵ Uitgegaan is van de conjectuur *factum*.

everzwijn beschikken. Als men dus niet de Savignyaanse “Apprehension” heeft, maar dat het everzwijn pas in ons strik is vastgenomen, moet men dus in feite zonder te veel moeite toegang hebben tot het strik. Dit kan dus het geval zijn toen men eigenaar van het terrein waar het strik wordt gezet, of als iemand anders de eigenaar is, maar zijn akkoord heeft gegeven om op zijn terrein te jagen.

Dus het is wel mogelijk dat onze jager de eigenaar van het everzwijn was geworden. Anders had het hele probleem ook helemaal geen zin.

Nou, hoe verliest de jager het eigendom van het everzwijn?

Ons fragment voorziet twee mogelijkheden. Of de voorbijganger (=passant) laat het everzwijn vrij, of hij neemt het mee.

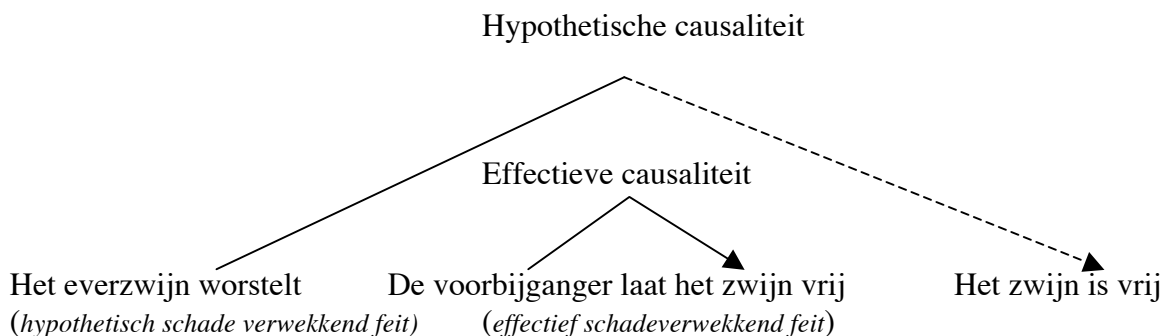
Als de voorbijganger het everzwijn meeneemt heeft de eigenaar tegen hem natuurlijk een *actio furti*.

Als het everzwijn word vrijgelaten, keert het terug na het status van *res nullius*. Dit is het vervolg van wat de romeinen hun “*animus revertendi*” noemden. Het eigendom over een wild dier gaat dus verloren toen dit dier zijn vrijheid terugkrijgt. In dit geval moet de eigenaar tegen de voorbijganger een *actio in factum* hebben, aldus Proculus. Waarom een *actio in factum* en geen *actio legis Aquiliae* is duidelijk... In het geval van het vrijlaten van het everzwijn is de schade “*non corpori*” gebeurt. En zonder schade aan het corpus kan de *Lex Aquilia* zelfs niet gebruikt worden.

Nou wat mij hier interesseert is de hypothese van Proculus : wat gebeurt er als het lijkt dat het everzwijn zich door wat langer te worstelen had kunnen losmaken?

Voor mij, als het everzwijn zich zelf had kunnen losmaken, is er geen *actio in factum* meer.

Waarom? Omdat het everzwijn in ieder geval voor de jager was verloren. Als men het Proculus-fragmente zo analyseert, hebben wij dus een geval van überholende Kausalität.

Er zijn nog drie andere teksten die voor de überholende Kausalität in de delictuële aansprakelijkheid van belang zijn. Dat zijn de teksten waarover Hans Ankum een artikel in de Festgabe von Lübtow (80 jaar) heeft geschreven. In die teksten gaat het over het geval van een slaaf die zodanig verwond is, dat het zeker is dat hij aan die verwonding zal sterven. Maar voor dat deze slaaf van zijn verwonding (zoals verwacht) sterft, wordt die door een andere persoon gedood.

Er zijn twee teksten die over dit geval gaan, en dit zijn de teksten van Ulpianus (D.9.2.11.3) en van Julianus (D.9.2.51).

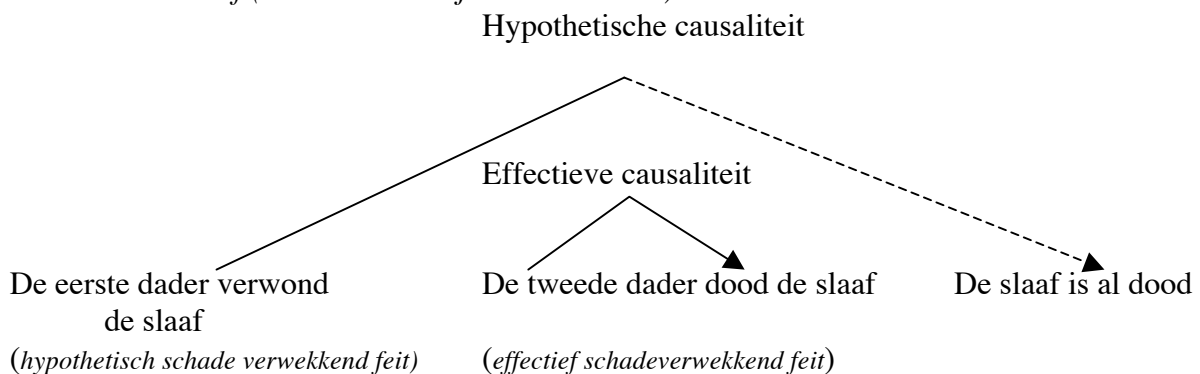
Uit de eerste tekst vernemen wij dat Celsus, zoals Marcellus en Ulpianus denken dat in ons geval, de eerste dader voor « *vulnere* » aansprakelijk is, en de tweede voor « *occidere* ». Dit komt, aldus Celsus, omdat de slaaf niet van de slag van de eerste dader is gestorven, maar wel van de tweede.

De tweede tekst is van Julianus. Het geval is hetzelfde, maar voor deze jurist zijn allebei daders uit het eerste Kapittel van de *lex Aquilia* verantwoordelijk, dus “*de occiso*”. (donc le premier auteur est cette fois également tenu pour avoir tué l’esclave).

Om zijn beslissing te rechtvaardigen, gebruikt Julianus een “*reductio ad absurdum*”. Hij beweerd dat het te absurd zou zijn dat niemand verantwoordelijk zou kunnen zijn, of alleen maar een van de twee daders.

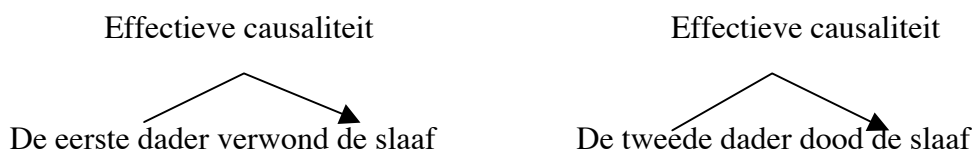
Dus Celsus (en ook blijkbaar Ulpianus en Marcellus) gaan akkoord met Julianus, om te zeggen dat beide daders verantwoordelijk zijn, het verschil tussen hen, is dat voor Julianus, de eerste dader verantwoordelijk is “*de occiso*” en voor Celsus, maar “*de vulnerato*”.

Dood van de slaaf (verantwoordelijkheid de occiso)

Ter gelijke tijd is de verwonding door de eerste dader ook een effectief schadeverwekkend feit, omdat op dit ogenblik, de verwonding van de slaaf al effectief is. Als we dus van der verantwoordelijkheid *de vulnerato* praten, is er dus nooit een geval van überholende Kausalität:

Verwonding van de slaaf (verantwoordelijkheid de vulnerato)

Wat voor mij heel interessant is, in de argumentatie van Julianus:

« *cogitet longe absurdius constitui neutrum lege Aquilia teneri (aut alterum potius), cum neque impunita maleficia esse oporteat (nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur). Multa autem iure civili contra rationem disputandi pro utiitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest* ».

Ik denk dat Julianus hier heeft gedacht, dat ieder van de daders het argument had kunnen gebruiken, dat de slaaf in ieder geval toch gestorven zou zijn, ook zonder zijn interventie. Dus was het theoretisch mogelijk, en zelfs logisch (*contra rationem disputandi*), dat niemand *de occiso* verantwoordelijk was, wat natuurlijk absurd is. De causaliteits logica leidt dus tot een absurd gevolg...

Het is hier dus niet mogelijk te denken zoals in het geval van het *damnum incendii arcendi causa datum*. Wat is het verschil? Het verschil is dat in het geval van de dodelijk verwonde slaaf geen *casus fortuitus*, *vis maior* of andere natuurgeweld is. Wij hebben hier twee menselijke daden, en dit is heel anders.

Labeo (D.39.3.2.6) schreef (over de *actio aquae pluviae arcendae*) dat als de natuur een schade veroorzaakt, men dit « *aequo animo* » (d'un cœur égal) moest accepteren.

Het lijkt me dat het verschil tussen de gevallen van vuur en everzwijn, enerzijds, en onze dodelijk verwonde slaaf, anderzijds, op een vergelijkbaar denken rust (=repose sur une pensée similaire).

Als wij dus twee menselijke daden hebben, kun je niet meer zeggen dat men dit “*aequo animo*” moet accepteren. Dus was het voor Julianus duidelijk dat allebeide daders verantwoordelijk moesten zijn.

Op de vraag: zijn allebeide daders “*de occiso*” verantwoordelijk of, zoals Celsus, Marcellus en Ulpianus het denken de eerste “*de vulnerato*” en de tweede “*de occiso*”? Blijkbaar zijn de twee antwoorden mogelijk. Alhoewel het voorstel van Celsus alleen maar mogelijk was, omdat — toevallig — de verwonding van de eerste dader te gelijktijd een effectief schade verwekkend feit was, en dus autonoom voor de verantwoordelijkheid van deze eerste dader voldoende was. Was dit niet het geval, dan was de enige mogelijkheid allebeide daders “*de occiso*” te veroordelen.

Nu is er nog een derde tekst met een dodelijk verwonde slaaf:

D.9.2.15.1.

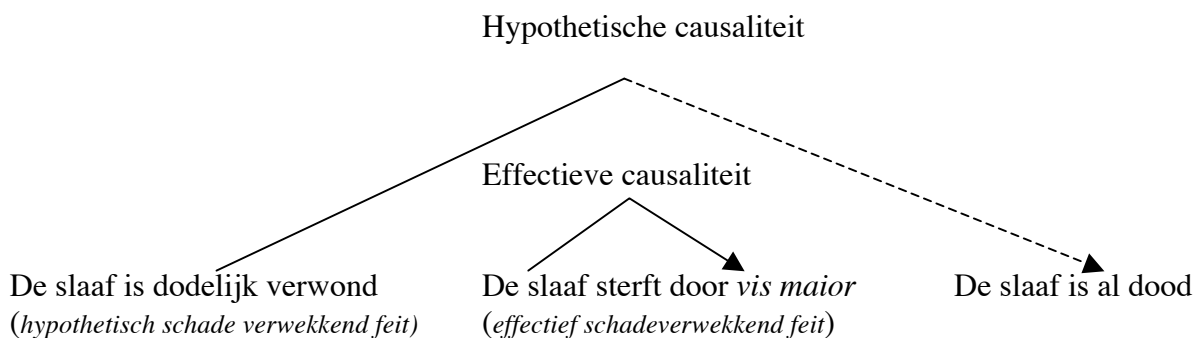
1. Als een dodelijk verwonde slaaf naderhand door een instorting, een schipbreuk of een andere slag die hem treft, eerder sterft dan te verwachten was, kan, naar Julianus zegt, niet geprocedeerd worden wegens "doden" maar wegens "verwonden". (Als hij echter na vrijgelaten of vervreemd te zijn aan zijn verwonding gestorven is; kan geprocedeerd worden wegens "doden". De reden voor dit verschil is dat hij eigenlijk door u gedood is op het moment dat u hem verwondde, maar dat dit pas duidelijk is geworden bij zijn dood; in het eerste geval heeft de instorting de vaststelling of hij gedood was niet toegelaten. Als u echter een dodelijk verwonde slaaf bij testament hebt vrijgelaten en tot uw erfgenaam hebt ingesteld en hij vervolgens is overleden, kan zijn erfgenaam niet op grond van de Lex Aquilia procederen.)

Het gaat dus alweer over een tekst van Julianus, maar deze keer moet de dader die een slaaf dodelijk verwond is alleen maar “*de vulnerato*” verantwoordelijk. Dit lijkt een beetje vreemd, omdat in de andere tekst Julianus beweerd dat de eerste dader “*de occiso*” verantwoordelijk is. Daar is veel over geschreven worden en voor iedereen was het heel moeilijk te verstaan waarom Julianus in dit tweede geval een andere oplossing aanprijst (=préconise).

Maar als men mijn perspectief gebruikt, wordt het heel duidelijk!

De slag die de slaaf dodelijk verwond heeft is, voor het verwonden een effectief schade verwekkend feit. *De vulnerato*, is er dus geen twijfel aan zijn verantwoordelijkheid. Voor het doden, is dezelfde slag alleen maar een hypothetisch schade verwekkend feit. Effectief, word de slaaf door de instorting of door de schipbreuk gedood. *De occiso* hebben we dus een geval van überholende Kausalität en de dood van de slaaf wordt dus aan deze *vis maior* geimputeerd (imputé).

Zo kan het dus, dat het voor Julianus logisch was, in het eerdere geval, de eerste dader *de occiso* verantwoordelijk te houden, en in het laatste geval alleen maar *de vulnerato*.

Het verschil tussen het geval van het *damnum incendii arcendi causa datum*, en de laatste tekst van Julianus, is dat eerst, de *vis maior* het hypothetisch schade verwekkend feit was, en nu, de *vis maior* het effectief schade verwekkend feit is. Maar het gevolg is hetzelfde. In beide gevallen wordt de schade aan deze *vis maior* geimputeerd.

Het lijkt dus dat als men ziet dat een schade in ieder geval ook door een *vis maior* is of had kunnen gebeuren, (on devait s'incliner devant la fatalité qu'impliquait un tel événement).

Maar als twee menselijke daden in concurrentie waren, bleken de Romeinse juristen niet meer helemaal akkoord te zijn. Het was natuurlijk niet meer mogelijk de schade aan een *vis maior* te imputeren.

Voor Julianus moest men geen verschil tussen de twee daders maken, en dus evenwel het effectief en het hypothetisch schade verwekkend feit als oorzakelijk voor de schade houden.

Maar het lijkt dat in de klassieke periode, de positie van Celsus de voorkeur kreeg. Als er geen *vis maior* of *casus fortuitus* is, word niet op hypothetische causaliteit gekeken. Van belang is dan alleen maar de effectieve causaliteit. Celsus schreef in (D.9.2.11.3) dat de eerste dader alleen maar *de vulnerato* verantwoordelijk is "*quia ex alio vulnere perit*", = omdat hij van een andere verwonding is gestorven. Hypothetische overleggingen worden in dit geval door Celsus op zijde gelaten.

Contractuele aansprakelijkheid:

(D.44.7.45 ; D.18.4.21 ; D.14.2.10.1 ; D.21.1.44.2 ; D.21.2.16.2)

Zijn er ook gevallen van überholende Kausalität in de contractuele aansprakelijkheid?

D.44.7.45

45. Paulus, Op Plautius V. Degene die op grond van een stipulatie Stichus verschuldigd is, is niet aansprakelijk als hij hem alvorens in verzuim (*mora*) te geraken heeft vrijgelaten en de slaaf is overleden voordat de belover over hem in rechte werd aangesproken. Het wordt er immers voor gehouden dat het niet aan hem gelegen heeft dat hij hem niet overgedragen heeft.

De grote vraag van dit fragment, waarover veel wordt geschreven, is die van de *perpetuatio obligationis*. Voor Beseler en Niedermeyer is dit fragment van Paulus interpoleert, omdat het vrijlaten van de slaaf al de obligatio van de stipuleerder al heeft perpetueerd. Het was voor hen dus zeker dat deze stipuleerder in ieder geval aansprakelijk voor het los van de slaaf moest zijn.

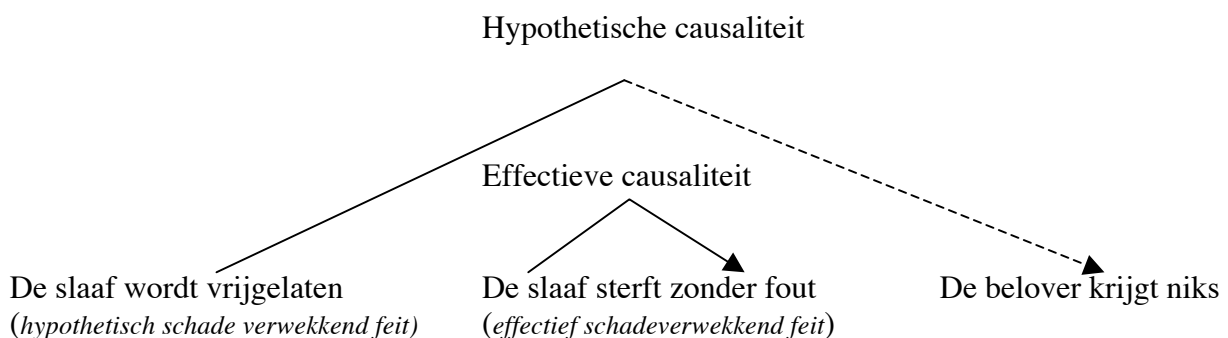
Maar voor mij zijn *mora debitoris* en onmogelijkheid twee verschillende zaken.

Alleen door de *mora* gaat het risico van de schuldeiser tot de schuldenaar over.

Als iemand zich foutief in de onmogelijkheid zet, zijn verbintenissen te executeren (*exécuter?*), wordt dit verbintenis perpetueerd, maar het risico blijft onveranderd.

Als *mora debitoris* en onmogelijkheid dezelfde gevolgen hadden, zou men niet verstaan waarom in ons geval, Paulus preciseert dat het vrijlaten van de slaaf *ante moram* gebeurt. Waarom zou die zoiets zeggen, als het geen verschil maakte of de slaaf voor of na de *mora* was vrijgelaten.

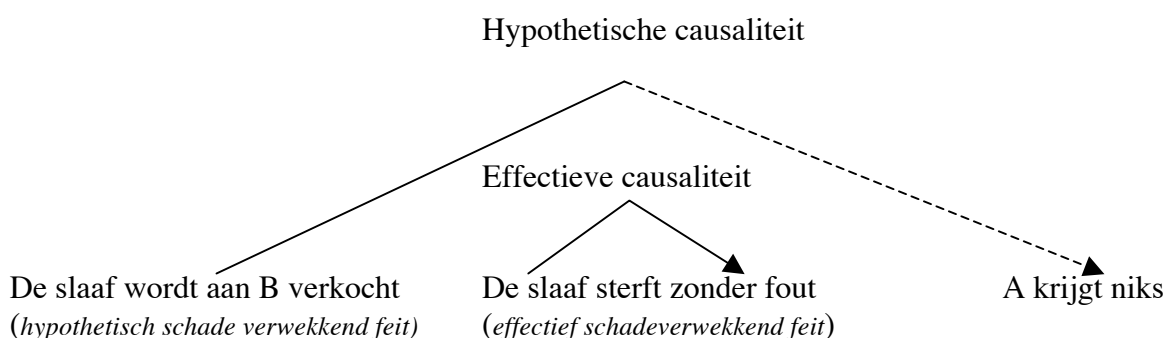
Door het vrijlaten van de slaaf hebben wij dus wel een *perpetuatio obligationis*. Dit betekend dat de rechter de schuldenaar nog altijd mag veroordelen, zonder dat deze schuldenaar (puisse invoquer l'inexistence de l'objet de son obligation). Maar in dit fragment schrijft Paulus dat "*non per eum stetisse videtur, quo minus praestaret*", en dus is het normaal dat de schuldenaar vrij van zijn verbintenis wordt gemaakt.

D.18.4.21

21. PAULUS, Rechtsvragen XVI. Een verkoper die ter zake van¹⁶ een nalatenschap een stipulatie heeft afgelegd, heeft een tot de nalatenschap behorende zaak opgeëist en aan een derde verkocht. De vraag rijst wat hij uit hoofde van de stipulatie moet presteren, want tweemaal – in die zin dat hij zowel de zaak als de koopprijs verschuldigd zou zijn – treedt de stipulatie in geen geval in werking. Welnu, indien de stipulatie is afgelegd nadat de erfgenaam de zaak verkocht had, valt naar onze mening de koopprijs onder de stipulatie; maar in het geval dat de stipulatie vooraf is gegaan en de verkoper de zaak pas daarna verkregen heeft, is hij de zaak verschuldigd. Als hij nu een slaaf verkocht heeft en deze overleden is, is hij dan de prijs daarvan verschuldigd? Iemand die Stichus bij stipulatie beloofd heeft en hem aan een derde verkocht heeft, behoeft in geval van diens overlijden geen vergoeding te betalen als er voordien geen verzuim ingetreden was. Wanneer ik echter een nalatenschap verkocht heb en daarna een daartoe behorende zaak verkoop, zou men het standpunt kunnen huldigen dat ik eerder het belang van de koper dan dat van de nalatenschap behartig. Dit kan bij een afzonderlijke zaak echter niet aangenomen worden. **Als ik namelijk één en dezelfde slaag aan u verkoop en hem, voordat hij geleverd is, ook nog eens aan een derde verkoop en de koopprijs ontvang, zouden wij ons, als hij dan sterft, wellicht op het standpunt kunnen stellen dat ik aan u uit koop niets verschuldigd ben, aangezien ik met de levering niet in verzuim ben geraakt – de prijs van de verkochte slaaf werd immers niet verkregen voor de feitelijke prestatie, maar wegens de transactie – en dat de situatie is precies zo is alsof ik niet aan een derde verkocht had: ik was u immers de zaak verschuldigd, en niet de desbetreffende actie.**

Wij hebben dus een slaaf die aan A en daarna aan B wordt verkocht. Maar voordat de verkoper in *mora tradendi* komt, sterft deze slaaf.

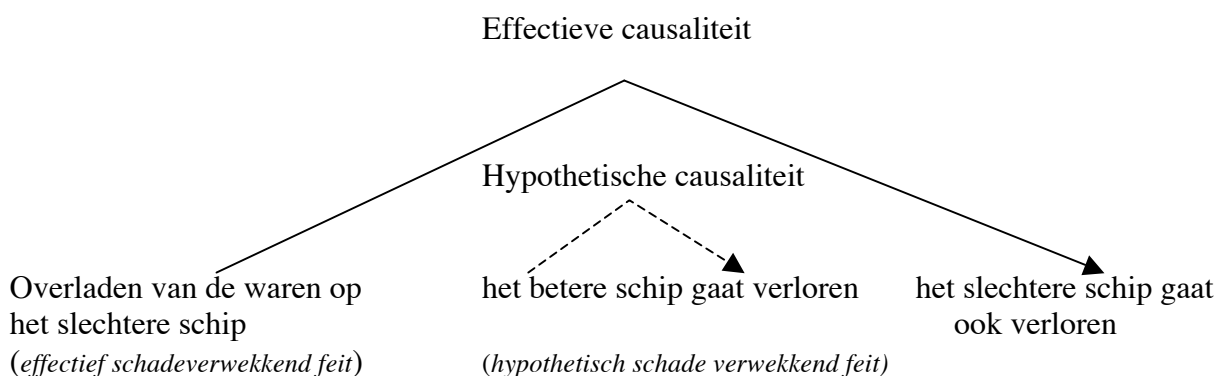
Paulus schrijft dat de verkoper (n'est pas tenu) voor het verlies van de slaaf, omdat hij nog niet in *mora tradendi* was (*quoniam moram in tradendo non feci*). Dus zou het anders gewezen zijn, als hij wel in *mora tradendi* was geweest.

Maar als er nog geen *mora* is, wordt de regel "*periculum est emptoris*" aangewend (?appliquée?). A en B moeten dus de prijs voor de slaaf betalen.

¹⁶ De vertaling berust op de conjectuur de.

D.14.2.10.1 (Paulus)

1. **Indien u een schip gehuurd hebt onder het beding dat uw waren daarmee zouden worden vervoerd en de schipper ze zonder enige noodzaak op een slechter schip heeft overgeladen, wel wetend dat u niet wilde dat dit zou gebeuren, en uw waren dan met het schip waarmee ze het laatst vervoerd werden verloren zijn gegaan, hebt u tegen de eerste schipper de actie uit het huurcontract. Paulus : inderdaad, maar het tegendeel geldt juist, indien tijdens die reis beide schepen verloren zijn gegaan, mits dit zonder opzet of schuld van de schippers is gebeurd.** Rechtens geldt hetzelfde, indien de eerste schipper van overheidswege is tegengehouden en belet is met uw waren uit te varen. Hetzelfde geldt rechtens, indien hij de vervoersovereenkomst met u had gesloten onder het beding dat hij u een bepaalde boete zou betalen, als hij uw waren niet voor een afgesproken dag zou hebben afgeleverd op de plaats waarheen ze uit hoofde van uw vervoersopdracht vervoerd moesten worden¹⁷, vooropgesteld dat het niet aan hem lag dat hij niet, na kwijtschelding van die boete, verder afgewacht had¹⁸. In dezelfde denktrant zullen wij deze rechtsregel ook in acht nemen, indien het bewijs geleverd is dat de schipper niet heeft kunnen varen omdat hij door ziekte verhinderd was. Dezelfde conclusie zullen wij trekken, indien zijn schip zonder opzet of schuld zijnerzijds averij heeft opgelopen.

Hier is het een beetje anders, omdat de hypothetische causaliteit helemaal hypothetisch is. De gestippelde lijn van hypothetische causaliteit is beneden en van begin gestippeld.

Het effectief schadeverwekkend feit gebeurt eerder dan het hypothetische, en man kan dus twijfelen dat het geval van de twee schepen ook een geval van überholende Kausalität is, omdat het tweede schadeverwekkend feit niet effectief de voorziene schade veroorzaakt.

Maar in deze derde tekst, zoals in de twee eerste teksten, is de schuldenaar van zijn verbintenis vrijgesteld, door het opkomen van een overmacht (force majeure) waardoor het duidelijk word dat de schade in ieder geval ook anders veroorzaakt zou geweest.

Wat alleen maar gevraagd is, is dat hypothetisch en effectief schadeverwekkend feit nog voor de *mora debitoris* gebeuren. Als de schuldenaar al *in mora* is, is het te laat om hem nog vrij te stellen van zijn verbintenis.

¹⁷ Vertaald is in quem devehendas eas merces locasses.

¹⁸ De vertaling berust op de emendatie exspectaret.

Nu zijn er nog de gevallen uit de verbintenissen die *ex variis causarum figuris* gebeuren.

Eerst twee teksten over de verantwoordelijkheid van de echtgenoot in het beheer van een huwelijksgoed (dos).

D.25.1.4

PAULUS, Het Edict XXXVI. In het algemeen valt, naar men aanneemt, onder de noodzakelijke kosten al datgene waartoe de rechter een echtgenoot zal veroordelen, als deze nagelaten heeft zulke kosten te maken, en wel tot het bedrag dat overeenkomt met het belang dat de vrouw erbij had dat zij gemaakt zouden worden. De zaak is hier echter in zoverre anders dat met gemaakte kosten wel rekening wordt gehouden, ook al is dat belang op een slechte manier behartigd, en met niet-gemaakte kosten voor zover ten gevolge daarvan het belang op een slechte manier behartigd is. Indien een echtgenoot dus een bouwvallig huizenblok heeft laten stutten en dit vervolgens afbrandt, kan hij de door hem gemaakte kosten terugkrijgen; heeft hij dit niet gedaan, **dan behoeft hij**, als het gebouw afbrandt, **daarvoor helemaal niet in te staan**.

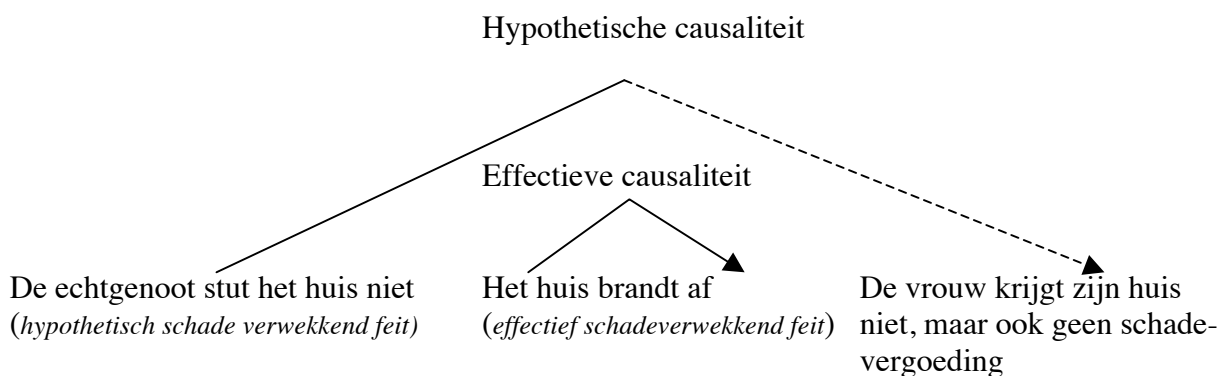
Het gaat hier over noodzakele kosten (*impensae*) in het beheer van een huwelijksgoed. Paulus schrijft dat de kosten noodzakelijk zijn, als de rechter de echtgenoot zou veroordelen, als die deze kosten niet had gedaan.

Maar Paulus beweert ook dat soms het bedrag van de kosten die de echtgenoot terugeisen kan, niet hetzelfde bedrag is waarvoor hij moet staan, als hij die niet heeft gedaan.

Voorbeeld daarvoor is het geval van een bouwvallig huis dat afbrandt. Er zijn twee mogelijkheden: of de echtgenoot heeft dit huis voor de brand laten stutten, of hij heeft het niet gedaan.

In het eerste geval, als hij het huis heeft laten stutten, krijgt die de kosten terug, zelfs als de vrouw uiteindelijk geen interesse daran had, omdat het huis toch is verwoest.

In het tweede geval, als hij het huis niet heeft laten stutten, behoeft hij voor het verlies van het huis niet te staan, omdat dit huis in ieder geval verwoest was.

Schade die *ex variis causarum figuris* wordt veroorzaakt. (D.25.1.4 ; D.23.3.56pr. ; D.39.2.35-37)

Conclusies:

- a) Causaliteit en Romeins recht
- b) Is “overhalende causaliteit” een totaal abstracte rechtsfiguur, die alleen maar voor de genoegdoening van puur theoretische behoeften door ijverige Pandektisten wordt uitgevonden of is dit ook voor ons vandaag een nuttige rechtsfiguur?

Jean-François Gerkens
Universiteit Luik (Liège)